

IADĂ, v. *ied*.

795. **IAPĂ**, sb. f. „jument, cavale“: *iepe*, pl. „pédales du métier à tisser“ || ir. *îape*; megl. *iepă*; ar. *iapă*.

Lat. *ĒQUA*, -AM.

Sard *ebba*; vfr. *ive*; prov. *ega*; cat. *egua*; sp. *yegua*; port. *egua*.

Der.: dim. *iep(u)soară*; *iepșună* (Ispirescu, Leg. 161); ir. *iepiṭe* || ir. *îăpiṇe* „jument“ || *iaporniță* (Pamfile, Jocuri, I, 124) „épithète qu'on donne à une femme grosse“ (format după *baborniță*) || *iepărie* „haras“ (prov. *egaria*) || † *iepar* (Iorga, Doc. Callimachi, II, 93) „maitrede haras“ || *ie pesc* (Șez. VII, 91) „de jument“.

796. **IARBĂ**, sb. f. „herbe“ || ir. *îarbę*; megl. ar. *îarbă*.

Lat. *HĒRBA*, -AM.

Rtr. *erva*; it. sard *erba*; fr. *herbe*; prov. *erba*; cat. *herba*; sp. *yerba*; port. *herva*.

Der.: dim. *ierbuță* (Alecsandri, P. pop. 49; Voronca, Dat. cred. 729; Lex. Bud.; Stamati, Wb. 378; Polizu); *ierb(u)soară* (Cantemir, Ist. ier. 194; Stamati, Wb. 378; Polizu); *ierbuliță* (Tocilescu, Mat. 38); *ierhăluță* „phalaris arundinacea“ || col. *ierbărie*, † „magasin à poudre, poudrière“; † „poudre à canon, munitions“ (Ureche, Letop. I, 171) (vfr. *herberie* „marché aux herbes“; prov. *erbaria* „marché aux herbes, légumes“) || *ierbărit* „pâturage, impôt sur les pâturages“.

797. **Ierbos**, adj. „herbeux“ || ar. *ir-bos* || < *HĒRBOSUS*, -A, -UM || rtr. *eruos*; it. *erboso*; sard *erbosu*; fr. *herbeux*; prov. *erbos*; cat. *herbos*; sp. *herboso*; port. *ervoso*.

798. **Ierba** (băn.), vb. „herber, traiter un animal malade par la racine d'ellébore“ < *HĒRBARE* (atestat în part. *herbans*) || fr. *herber*.

799. **Înierba**, vb. „herber, traiter un animal malade par la racine d'ellébore“ < *ÎNHĒRBARE* (atestat în CGL. III, 73 cu înțelesul de „arracher les mauvaises herbes“) || friul. *injerbá*; it. *inerbare*; fr. *enherber*; sp. *enyerbar*.

800. **IARNĂ**, sb. f. „hiver“ || ir. *îârne*; megl. *îarnă*; ar. *îarnă*, *îară*.

Lat. *HĪBERNA*, -AM, care a înlocuit împreună cu *HĪBERNUM* în lat. vulg. pe *hiems* (cf. Densusianu, Hist. I. roum. I, 158).

Rtr. *inviern*; it. *inverno*; sard log. *ierru*; fr. *hiver*; prov. *ivern*; cat. *hivern*; sp. *invierno*; port. *inverno* < *HĪBERNUM*.

Der.: dim. *ierniță* (Reteganul, Pov. pop. 114) || băn. Hațeg *iernăreț* (An. Car.; Rev.-cr.-lit. III, 157) „d'hiver“, Hațeg *iernăreață* (Rev. cr.-lit. III, 157) „sorte de raisin“ || Hațeg *a se iernoșa* (Rev. cr.-lit. III, 157) „commencer à faire froid“.

801. **Iernatec**, adj. „d'hiver“; sb. „quartier d'hiver“ || ar. *arnatic* „quartier d'hiver“ || < *HĪBERNATICUS*, -A, -UM || Muggia *invernadik*; fr. *hivernage*.

802. **Arniu** (ar.), sb. „quartier d'hiver“ < *HĪBERNIVUM*.

803. **Ierna**, vb. „hiverner“ || ar. *arnare* || < *HĪBERNARE* || it. *invernare*; sard log. *imbierrare*; fr. *hiverner*; prov. *ivernar*; cat. *hivernar*; sp. port. *invernar* || trans. *iernătură* (Lex. Bud.) „action d'hiverner“ (rtr. *internadūra*)

a se inierna „commencer à faire froid“ || *a se desierna* (Lex. Bud.) „cesser de faire froid, passer (en parl. de l'hiver)“.

804. **IASCĂ**, sb. f. „amadou“ || megl. ar. *iască*.

Lat. *ĒSCA*, -AM „nourriture, pâture“, atestat tirziu și cu înțelesul romînesc (cf. Densusianu, Hist. I. roum. I, 189).

Alb. *ešk*: „Feuerschwamm, Zunder“; rtr. *escha* și it. *esca* „amorce, amadou“; fr. *éche*, vfr. *esche* „amorce, amadou“; sard. *esca* „amorce, amadou“; prov. *esca* „amorce“; cat. *esca* și sp. *yescas* „amadou“.

Der.: trans. *iescos* (Lex. Bud.) „fungueux, spongieux“.

ICI, v. *aici*.

805. **IED**, sb. m. „chevreau“ — **IADĂ**, sb. f. „chevrette“ || ir. *ied*, *iâde*; megl. *ied*, *iêlă*; ar. *ed*, *eadă*.

Lat. *HAEDUS*, -UM, **HAEDA*, -AM (atestat numai dim. *haedula*).

Alb. *eð*.

Der.: dim. *ieduț* (Sbiera, Pov. 173; Sevastos, Pov. 30), *ieduleț* (Polizu); *iezzișor* (Sbiera, Pov. 202; Tocilescu, Mat. 554); *ieduță* (Donici, 96); *iedită*; *iezită* (Iorga, Studii, VII, 235), ir. *iedițe* || col. băn. *iedamă*.

806. **IEDERĂ**, sb. f. „lierre“ || megl. *iadiră*; ar. *eadiră*, *iadiri*.

Lat. *HĒDERA*, -AM.

It. *edera*; sard camp. *era*; fr. *lierre* (vfr. *ierre*); prov. *edra*; cat. *heura*; sp. *hiedra*; port. *hera*.

807. **IEPURE**, sb. m. „lièvre“ — băn. *iepur* || ir. megl. *iepur*; ar. *iepure*.

Lat. *LĒPUS*, -OREM.

Alb. *iepur*; rtr. *leivra*; it. *lepre*; sard *lepere*; fr. *lièvre*; prov. *lebra*; sp. *liebre*; port. *lebre* (în parte cu schimbare de gen).

Der.: dim. *iepurăș*, ar. *iepurăș*; *iepuruț* (Lex. Bud.); *iepurel*, bot. „asparagus officinalis“ (Lex. Bud.); ar. *lipuruș*; *iepurică* (Pamfile, Jocuri, I, 124) „épithète qu'on donne aux jeunes filles espiègles“ || *iepuroaică* „femelle du lièvre, hase“ || băn. *iepuroaie*, ar. *lipuroaia* || ir. *iepurife* „femelle du

lièvre, hase“ || col. ar. *iepurame*, băn. *iepuramă* || *iepuresc* „de lièvre“; bot. *mac iepuresc* „papaver rhoeas“, *măcriș iepuresc* „berberis vulgaris, oxalis acetosella“, *iepureasca* (Sevastos, Nunta 281) „danse populaire“ || *iepurește* „à la manière des lièvres“ || *ieपुरi* (Lex. Bud.) „faire la chasse au lièvre“.

808. **IEPURAR**, sb. m. „aquila fulva“; *iepurar gălbui* „aquila chrysaetos“ (Marian, Ornit. I, 153) || ar. *iepurar* „autour“ || < *LEPORARIUS*, -UM, influențat în fonetism de *iepure* || rtr. *leivrer*; it. *lepraio*; fr. *lévrier*; port. *lebreiro*.

809. **IERI**, adv. „hier“ || ir. megl. *ieri*.

Lat. *HĒRĪ*.

Rtr. *her*, *ier*; it. *ieri*; sard log. *heri(s)*; fr. *hier*; prov. *er*.

Der.: *alaltăieri*, ar. *aoaltari* „avant-hier“, *altăeri* (Iorga, Studii, VIII, 107); comp. it. *altrieri*; vfr. prov. *l'autrier*.

810. **AĪERĪ** (ar.), adv. „hier“ < *AD-HĒRĪ* || friul. *ajir*, Sulzberg *ajeri*; vbellun. mir. *ajer*, bol. *ajir*, abruzz. *ajere*, sic. *ajeri*; val. *ayir* (Zs. rom. Phil. XXIV, 293); nprov. *aier*; cat. *ahir*; sp. *ayer*.

811. **IERȚA**, vb. „pardonner, absoudre, permettre“ || megl. *iertari*; ar. *irtare*.

Lat. *LĪBERTARE* (Arch. lat. Lex. III, 258; VIII, 450).

Der.: *iertare* „action de pardonner, etc., pardon, permission“; *iertător*, adj. sb. „qui pardonne, qui absout“ || *iertăciune*, megl. *iertăciuni*, ar. *irtăciune* „pardon, excuse“ *neiertat* „non pardonné, impardonnable“ || megl. *dum'irtari*, ar. *dum'irtare* „prier Dieu de remettre les péchés“.

IEȘI, v. urm.

812. **ÎI** (ir.), vb. „aller“.

Lat. *ĪRE*.

Rtr. *ir*; it. *ire*; fr. păstrat numai la viit. și cond.: *irai*, *irais*; prov. sp. port. *ir*.

813. **SUI**, vb. „monter, élever, gravir“ < *SUBĪRE* || sp. port. *subir* || *suitură* „action de monter“ (sp. *subidura* || *suiș* „montée“).

814. **Peri**, vb. „périr, mourir, disparaître“ || megl. *pîriri*; ar. *kîrîre*, *kîrîreare* „périr, mourir, disparaître, perdre“ (înțelesul din urmă e datorit confuziunii cu *k'ardire*).

Lat. PĒRĪRE.

Rtr. *perir*; it. *perire*; fr. *périr*; prov. cat. *perir*; comp. sp. port. *perecer*.

Der.: ar. *kîrî* „perdu; fou, niais“; *kîrî* „perte; perdition, ruine; coucher du soleil“; *perîtor* „périssable, passager“; ar. *k'irturî*, pl. „niaiseries, sottises“ || *periciune*, megl. *periciuni* „perdition, ruine, mort“.

815. **Ieși**, vb. „sortir“ || ir. *ieși*; megl. *ișori*; ar. *i(n)șire*.

Lat. EXĪRE; pentru intercalarea lui -n- în forma ar., particularitate care se întâlnește și în dial. italiene și prov. cf. Ascoli Arch. glott. III, 442, urm.

Friul. *inși*; it. *escire*, *uscire*, vven. vbellun. *insir*, vgen. *insi*; sard log. *bessire*; vfr. *eissir*, *uissir*; prov. *eisir*, *ensir* (sp. păstrat numai part. *ejido*, ca sb. cu înțelesul de „Gemeindeanger, Gemeindefrift, Spazierplatz“).

Der.: *ieșire* „action de sortir, sortie“ || *ieșitoare* „latrine“ (comp. vfr. *issoir* „sortie“) || *ieșitură* „saillie“ (it. *uscitura*; vfr. *issure*; prov. *eisidura*).

816. **IIE¹**, sb. f. „bas-ventre, abdomen, flanc, aîne, hanche“ — băn. *iu* || ar. *il'e*.

Lat. ILIA, n. pl. devenit fem.; forma băn. *iu* este de sigur refăcută după pl. prin analogie cu alte neutre.

Alb. *ije*; rtr. *iglia*; cors. *iglia*, Mol-fetta *digge* (Salvioni, St. rom. VI, 15), Cerignola *iggje*; prov. *ilha* || ar. *il'ari* (Dalametra) „s'habiller de manière à rendre les hanches très saillantes“.

817. **Adia**, „souffler légèrement (en parl. du vent); frétiler“ || ar. *adil'are* „respirer“ || < *ADĪLIARE format din loc. trahere sau ducere ad ilia (comp. trahere ilia, la Horațiu, ducere ilia, la Pliniu), de unde rezultă că înțelesul primitiv al verbului trebuie să fi fost acela de „a respira“ conservat în ar. (comp. „a trage în piept“ = „a inspira“); din acesta s'a desvoltat mai târziu sensul de „a sufla (vorb. de vînt)“, întocmai ca în lat. spirare „respirer“ și „souffler (en parl. du vent)“: în ce privește fonetismul, nealterarea lui -DĪ- în -zi-

în forma *ADĪLIO se datorește influenței formelor accentuate pe terminațiune [Candrea, Conv. lit. XXXIX, 119] || *adiere* „souffle léger“ || ar. *adil'atic* „respiration“

818. **Suil'are** (ar.), vb. „tondre les brebis autour de la queue“ < *SUBĪLIARE || *suel'ă* (Dalametra) „laine tondue près de la queue des brebis, couaille“.

IIE², v. *in*.

819. **IM** (vr. trans. băn.), sb. n. „limon, boue, crotte“ — † „poix, goudron“ (Paliia, Gen. XI, 3; XIV, 10).

Lat. LĪMUS, -UM.

It. *limo*; prov. *lim*; cat. *llim*; sp. port. *limo*.

820. **Imos** (trans. băn.), adj. „fangeux, sale“ < LĪMOSUS, -A, -UM, în fonetism influențat de *im* || it. *limoso*; vfr. *limeux*; prov. *limos*; sp. port. *limoso* || Hațeg. *imoșă* (Rev. cr.-lit. III, 157) „salir, souiller“ || *imoșeală*, *imoseală* (Polizu) „saleté“.

821. † **Ima**, vb. „salir, souiller“ (Dosoftei, V. Sf. 4 Dec.; Cantemir, Hron.; Div. 128, 213, 215; Ist. ier. 52; An. Car.) < LĪMARE || *imător* (Cantemir, Hron.) „qui salit, qui souille“ || băn. bucov. *imală* (An. Car.; Țichindeal, Fab. 25, 123; WgJb. III, 317; Sbiera, Pov. 155, 199, 200; Tiktin) „boue, fange“ || băn. *imălos* (An. Car.; Novacovici, Folclor, 82; WgJb. III, 317) „souillé, sale“ || † *imăciune* (Dosoftei, V. Sf. 24 Nov.; Cantemir, Hron.; Div. 173, 198; Ist. ier. 213, 217, 246, 309) „souillure“.

ÎMBĂTA, v. *bea*.

822. † **ÎMBI**, num. — † **ÎMBE** „tous les deux“.

Lat. *AMBĪ (= clas. AMBO), AMBAE.

Rtr. *ambas*; it. *ambi*, *ambe*; sard log. *ambos*, *ambas*; vfr. *ans*, *ambes*; prov. *ams*, *ambas*; sp. port. *ambos*, *ambas* || *amîndoi* (v. *doi*).

823. **ÎMBINA**, vb. „joindre, unir“.

Lat. *ÎMBĪNARE < BĪNĪ.

Friul. *imbină* || comp. rtr. *abbiner*; vfr. mant. *arbinar*, aret. *abinare*; nprov. *abină*; Marce *rabbina* (Zs. rom. Ph. XXVIII, 488); vit. *binare*, ver.

mant. vbellun. *binar*, berg. mil. *bină*, parm. *binar*; fr. *biner*.

Der.: *imbinător* (Polizu) „qui joint, etc.“; Muscel *ghinătură* (Rădulescu-Codin, Cuv. Musc. 34) „deux pains collés ensemble“ || *desbina* „désunir, diviser“ (bergam. *desbină*); *desbinare*, *desbinătură* (Lex. Bud.) „action de désunir, de diviser; désaccord, division, mésintelligence“.

ÎMBRĂCA, v. *bracă*.

ÎMBRÎNCI, v. *brîncă*.

ÎMBUCA, v. *bucă*.

ÎMPĂCA, v. *pace*.

824. ÎMPĂRAT, sb. m. „empereur“ || megl. *ampirat*.

Lat. ÎMPERATOR, -OREM; forma rom. derivă din nom.-voc. *imperator*, devenit **impăratru* și prin disimilațiune *impărat*.

Alb. *mbret*; (rtr. *imperadur*; it. *imperatore*; vfr. *emperere*, fr. *empereur*; prov. *empeaire*, *emperador*; cat. sp. port. *emperador*).

Der.: dim. *impărățel*, zool. „troglo-dytes parvulus“ (Marian, Ornit. I, 305), cu acelaș înțeles *impărătuș* (ibid.) || *impărăteasă* „impératrice“ (comp. alb. *mbretzresz*), bot. „atropa belladonna, bryonia alba“ || *impărățiță*, megl. *ampiratiță* și *ampiraticică* „impératrice“ || *impărăție*, megl. *ampiratoŭle* „empire, royaume“ || *impărătesc*, megl. *ampiratesc* „impérial, souverain“; *impărătește* „à la manière d'un empereur“ || *impărăți* „régner“.

ÎMPINGE, v. *pinge*.

ÎMPLÎNTA, v. *plîntă*.

825. ÎMPRESURA, vb. „presser, serer de près, assiéger, cerner; torturer, accabler“.

Lat. *ÎMPRESSORIARE < PRESSORIUM „presse, pressoir“.

Comp. vfr. *pressoirier* „pressurer“.
Der.: *impresurător* „assiégeant“; *impresurătură* „action d'assiéger, etc.“; † „contrainte, contrariété“ || *despresura* „lever le siège, se retirer avec l'armée“.

ÎMPREUNĂ, v. *un*.

826. ÎMPRUMUT, adv.: *a da~* „prêter“, *a lua cu~* „emprunter“ || ar. *mpărmut*.

Lat. ÎN PROMUTUO < PROMUTUUM „argent avancé, avance“.

827. Împrumuta, vb. „emprunter, prêter“ || ar. *mprumutare* || < *ÎMPROMUTUARE (atestat numai *promutuari*) || it. *improntare*; fr. *emprunter*; prov. *emprumtar* (acestea două din urmă din forma cu -o- trecut la -u- prin asimilațiune **imprumutare*) || *imprumut*, ar. *mprumut* „emprunt, prêt“; *imprumutător* „emprunteur, prêteur“; *imprumutătură* (Polizu) „action d'emprunter, de prêter“ || † *aprumuta* (Ps. Sch. XXXVI, 21) „emprunter“ (vfr. *aprompter*).

ÎMPUNGE, v. *punge*.

828. ÎMPUTA, vb. „imputer, reprocher“ — † *a se împuta* „se disputer“ (Tiktin).

Lat. ÎMPUTARE.

Der.: *imputare* „action de reprocher, reproche“; † *imputătoriu* (Ps. Sch., Coresi, Ps. XLIII, 17) „qui fait des reproches“.

829. † Împutăciune, sb. f. „reproche, dispute“ < ÎMPUTATIO, -ONEM.

830. ÎN, sb. m. „lin“ || ir. megl. ar. *lin*.

Lat. LĪNUM.

Alb. *li*; rtr. *glin*; it. *lino*; sard *linu*; fr. prov. *lin*; cat. *lli*; sp. *lino*; port. *linho*.

Der.: dim. *inușor* și *ineață* „linum austriacum“; *inișor* (*de alior*) „linaria vulgaris“ || *iniște*, megl. *linișt* „champ de lin“ || băn. *iniță* „masse formée du résidu des graines de lin dont on a exprimé l'huile, tourteau“.

831. † Inar, sb „ouvrier qui travaille le lin“ (Iorga, Studii, VI, 366; Polizu) < LĪNARIUS, -UM, în fonetism influențat de *in* (fr. prov. *linier*; sp. *liniero*; port. *linheiro*) || *inărie* (Polizu) „champ de lin“ || bot. *inărică* „linaria vulgaris“ || bot. *inăriță* „najas minor“ || zool. *inăriță* „linaria rubra“, *inăriță verde* „serinus hortulanus“ (Marian, Ornit. I, 398, 418).

832. Iie, sb. f. „chemise de paysanne“ < LĪNEA, -AM (Densusianu, Hist. l. roum.

I, 153) || alb. *l'in*; (fr. *linge*); sp. *liña* || dim. *ușoară* (Iorga. Doc. Cantac. 178).

833. **ÎN**, prep. „en, dans“ || ir. *án*; megl. (a)n; ar. (i)n.

Lat. *in*; din acesta ar fi rezultat normal *in*; prezența lui *i* se explică în chipul următor: fie ca prepozițiune izolată, fie în compuse, *in* s'a redus la *n* (sau *m*) în cazul când era urmat de o consonantă (particularitate păstrată pînă astăzi în ar.; comp. *n casă*, *ncap*, *mpărțire*); fenomenul acesta se observă de altminteri, în afară de limba română, în alb. și în dial. ital. meridionale. Mai târziu, aferesa lui *i* s'a generalizat și la casurile în care *n* era urmat de o vocală: *in-a d-directam* > *ina dereapta*, **in-altiare* > *nălțare*. Pentru a înlesni pronunțarea grupurilor inițiale *n* sau *m*+cons. s'a recurs, în daco-română, la vocala de sprijin *i*, ca și în forma pronominală *imi*; dela forme ca *incăpea*, *impărți* vocala de sprijin *i* s'a generalizat și la casurile în care *n* sau *m* erau urmați de o vocală (*inapoi*, *inălța*), rămînînd însă ici colo urme de pronunțarea anterioară (*nalt*, *nălbi*, *nainte*) [Candrea].

Rtr. it. sard. *in*; fr. prov. cat. sp. *en*; port. *em*.

834. **Din**, prep. „de“ || ir. megl. ar. *din* || <DE ÎN.

835. **Prin**, prep. „par“ || ir. megl. *prin* || <PER ÎN.

ÎNAINTE, v. *între*².

836. **ÎNALT**, adj. „haut“ — mold. *nant*; *analtu* (Ps. Sch. XCVIII, 2) || megl. *nalt*; ar. (a)*naltu*.

Lat. *ALTUS*-A, -UM + *in* din loc. adv. *in alto* și din verbul **in-altiare* (comp. formele alb. it. și prov.).

Alb. *nalt*; rtr. *ot*; it. *alto*, Subiaco *nautu* (St. rom. V, 284) sard. *altu*; fr. *haut*; prov. *aut* (*naut*); cat. *alt*; sp. port. *alto*.

Der.: dim. *năltuț*; *năltișor*; *nălticel* || *inalgios* (Tiktin) „préjudice, tort“.

837. **Înălța**, vb. „élever, hausser, ériger“ || megl. *nălțari*; ar. *anălțare* || <**IN-ALTIARE* || it. *inalzari*; vfr. *enhau-cier*; prov. *enauzar*; cat. *enalzar*; comp. sp. *ensalzar* || *inălțare* „action

d'élever, etc., *élévation*, *exhaussement*; *inălțător* „qui élève, etc.“; *inălțătură* „hauteur, terrain élevé“ || *inălțime*, ar. *nălțime* „hauteur“ || vr. *inălție* (Paliia, Gen. XLIX, 26; Gaster; Lex. Bud., etc.). „hauteur, colline“ || Cf. *alțare*.

ÎNAPOI, v. *poi*.

ÎNĂUNTRU, v. *întru*.

838. **ÎNCĂ**, adv. „encore“ || ir. *inke*; megl. *ancă*; ar. *nincă*, *ningă*.

Lat. *UNQUAM*, devenit *incă* prin trecerea lui *UN* + cons. aton în frasă la *in-* (cf. *adînc*); forma ar. e datorită contopirii cu particula negativă *ni*. Semnificațiunea romînească se explică ușor din cea latină de „jamais“; de altfel în vr. *incă* mai apare cu un înțeles apropiat de cel latin, d. e.: *nu încă voiu mai da voao pae* (Biblia 1688, Exod. V, 10).

Vit. *unqua*; vfr. *onques*; prov. *onca*.

Der.: *incăși*, *incășile* (Cantemir, Ist. ier. 162) „encore; quand même“ || *incai*, *incailea*, *incaltea* „du moins“.

ÎNCĂLECA, v. *cal*.

ÎNCĂLȚA, v. *calce*.

839. **ÎNCĂPEA**, vb. „contenir, avoir place“ — Mehedinți, băn. trans. *inchepe(a)*; megl. *ancăpeari*; ar. *ncăpeare*.

Lat. *IN*-**CAPĒRE* (= clas. *CAPĒRE*); pentru înțelesul romînesc, cf. Thes.

Cat. *encabir* || rtr. *chaver*; it. *capere*, *capire*; prov. *caber*; cat. *cabre*; sp. port. *caber* || sard. log. *kábere*, *kabire*.

Der.: *incăpere* „action de contenir, etc.; espace, étendue; pièce, appartement“ || *incăpător*, ar. *ngîpitor* (Dălmetra) „spacieux, large, vaste“; ar. *ngîpîtură* (Dălmetra) „action de contenir, etc.“

ÎNCĂRCA, v. *car*.

840. **ÎNCĂRI**, vb. „chauffer“ (Cod. Vor.; Ps. Sch. XXXVIII, 4; An. Car.)

Lat. *IN*-**CALĪRE* (= clas. *CALĪRE*, (*IN*)-*CALESCERE*).

Vfr. *chaloir*; prov. *caler*; sp. *calecer*.

841. ***ÎNCE**, păstrat în compusul ir.

d'ence „d'ici“ și megl. *dințea* „de ce côté-ci“ < DE *HINCCE (atestat numai hincine (CGL. IV, 244) || megl. *dî-dințea* „de ce côté-ci“ || comp. friul. *kenči*; vsass. *cunque*; it. *quinci* < ECCUM *HINCCE [Densusianu].

842. **Ântșa** (ir.) „ici“ < AD *HINCCE || *dântșa* „d'ici“ || comp. vsass. *auinche* < AB *HINNCE.

843. **ÎNCEPE**, vb. „commencer“.

Lat. ÎNCIPĒRE.

Sprsl. *anšëiver*.

Der.: *începător* „commençant, débutant“; † „chef, le plus puissant“ (Cod. Vor.; Biblia 1688, Exod. VI, 14; cu acest înțeles după gr. ἀρχός), „créateur“ (Coresi, Caz. 1580, 529); *începătură*, † *începătorie* (Gaster) „commencement, début, origine“ || *început*, † *începenie* „commencement, début, origine“ || Mehedinți *prencepe* „recommencer“.

844. **ÎNCET**, adj. „lent“.

Lat. QUĒTUS, -A, -UM (= clas. QUIETUS; cf. Densusianu, Hist. l. roum. I, 89) + ÎN, din derivatul verbal *inquietare.

Alb. *k'et* (comp. pentru înțelesul românesc *k'etaz* „sachte“); rtr. *quaid*; it. *cheto*; fr. *coi*; prov. *quet*; sp. port. *quedo*.

Der.: dim. *încetișor*; *încetinel* (format după *puținel*); *încetuț* (Lex. Bud.) || *încetini*, *încetina* „ralentir“; *încetinelă* „lenteur“.

845. **Înceta**, vb. „cesser“ < *ÎNQUĒTARE < QUIETARE „donner le repos à“; înțelesul românesc se explică prin fazele intermediare: „apaiser, modérer, faire cesser“ (comp. o evoluțiune semantică asemănătoare în rtr. *chaler* „baisser, cesser“, prov. *calar* „baisser, descendre, se faire, cesser“ < *chalar* „baisser“) || alb. *k'et*; it. *chetare*; sp. port. *quedar* < *QUĒTARE || *neîncetat* „continuel, incessant; continuellement, incessamment“.

ÎNCEGA, v. *chiag*.

ÎNCEIA, v. *cheie*.

ÎNCHIDE, v. *cl'ide*.

846. **ÎNCHINA**, vb. „consacrer, vouer, dédier; boire à la santé de quel-

qu'un“ — † ~ *genuchele* (Coresi, Tetrav. Luca, XXII, 41) „plier les genoux“; † ~ *capul* (Coresi, Caz. 1580, 503; Cuv. d. bătr. II, 286) „reposer la tête“ — *a se* ~ „s'incliner, saluer; faire sa prière, faire le signe de la croix; adorer; se soumettre“ || megl. *si nclinari* „s'incliner; saluer, faire sa prière, faire le signe de la croix“; ar. *nclinare* „incliner, baisser“, *si* ~ „s'incliner, saluer; faire sa prière, faire le signe de la croix“.

Lat. ÎNCLĪNARE.

It. *inchinare*; sard log. *inçinare*; vfr. *encliner*; prov. cat. *enclinar*.

Der.: *încinător* „qui consacre, etc.; adorateur, admirateur“, zool. „falco tinunculus, f. cenchris“ (Marian, Ornit. I, 120).

847. **Încinăciune**, sb. f. „inclination, salutation“ — † „dévotion“ (Tiktin); † „toast“ (Tiktin) || megl. (*a*) *nclinăciuni*; ar. *nclinăciune* || ÎNCLĪNATIO, -ONEM.

848. **ÎNCINGE**¹, vb. „enflammer, embraser“; *a se* ~ „s'enflammer, s'embraser, s'allumer; naître, s'élever, éclater“ — vr. Gorj, Vilcea *incinde* (Tocilescu, Mat. 576, 624, 692, 693, 1561, 1570, 1594).

Lat. ÎNCENDERE; forma *incinge* a fost refăcută după *stinge*, *îvinge* ș. a. care aveau și ele part. trecut în *-ins*, corespunzând lui *incins*.

Sprsl. *ançender*, friul. *inçindi*; vit. *incendere*; vfr. *encendir*; prov. cat. *encendre*; sp. port. *encender* (în parte din aceste forme cu schimbare de conjugățiune).

849. **Încinta** (*a se*; Mehed. Vilcea băn.), vb. „s'échauffer“ (Tocilescu, Mat. 1561) < *ÎNCENTARE < *ÎNCENTUM (= clas. ÎNCENSUM; cf. Candrea, Conv. lit XXXIX, 128).

ÎNCINGE², v. *cînge*.

850. **ÎNCOA**, adv. „ici, de ce côté-ci“ || megl. *ancoa*; ar. *ncoa*.

Lat. ECCUM-HAC, devenit **acua* și pe urmă **cua*, prin aferesa lui *a* întimplată în aceleași condițiuni ca și la *cice* (v. *Acice*); mai tirziu forma **cua* a fost compusă cu *în*, de unde *încoa*, întocmai ca *încolo*.

Rtr. it. *qua* (comp. it. *in qua*); sp. *acá*; port. *ca* || vit. *cia*; fr. *çà*; prov. *sa* < ECCE-HAC.

Der.: *dincoa*, megl. ar. ~ „de ce côté-ci“.

851. **ÎNCOACE**, adv. „ici, de ce côté-ci“ || ir. *incâc* || < ECCUM-*HACCE, devenit *acoace*, păstrat în legătură cu prep. *întru* și *dintru*; mai târziu *acoace*, redus prin aferesă la *coace*, a fost compus cu *în*, ca și *incoa* || vit. *quaci* || *dincoace* „de ce côté-ci“.

ÎNCOLO, v. *acolo*.

ÎNCOTRO, v. *i(u)o*.

ÎNCUIA, v. *cui*.

ÎNCUMETA, v. *cumeta*.

ÎNCUNJURA, v. *jur*.

ÎNCUVIINȚA, v. *veni*.

852. **ÎNDĂRĂT** (*îndărăpt*), adv. „derrière, en arrière“.

Lat. ÎN-DE-RĒTRO, cu căderea lui -R din ultima silabă prin disimilațiune; forma *îndărăpt* e neexplicată.

It. (*in*) *dietro*; sard sass. (*in*) *dareddu*; fr. *derrière*, vfr. *enderier*; prov. *de-reire*, *enderier*; cat. *derrera*.

Der.: *dindărăt* „de derrière“; *de-a'ndăratele* „à reculons, de travers, à rebours“ || † *îndărăpta* „repousser, refouler, reculer“ (Tiktin); *a se îndărăpta* „retourner“ (Marian, Vräji 163); „reculer, se retirer“ (Tiktin); *îndărăptătură* (M. Costin, I, 611) „refoulement“ || *îndărătnic*, mold. *îndărăpnic*, † *îndărăpnic* (Tiktin) „obstiné, entêté, rétif“ (pentru înțeles, cf. Densusianu, Hist. l. roum. I, 299), bot. *îndărătnică* „*clematis integrifolia*“; *îndărătnicie*, † *îndărăp(t)nicie* (Cantemir, Ist. ier. 9, 52) „obstination, entêtement“; † *îndărăpnicieune* (Varlaam, Caz. I, 287^a), † *îndărăpnicieune* (Cantemir, Ist. ier. 24²) „action faite par entêtement, méchanceté“; *îndărătnici* „rendre qqn obstiné“, *a se îndărătnici* „s'obstiner, s'entêter“.

ÎNDATĂ, v. *da*.

853. **ÎNDE**, prep. (de obicei în legătură cu pronumele pers.: *înde ei*, *înde sine*), exprimând ideea de reciprocitate „entre (eux, etc.)“ — † *ande*.

Lat. ÎNDE „de là, de ce lieu, en, d'eux, d'entre eux“; pentru fonetism, cf. *În*. Funcțiunea românească se explică din cea partitivă care apare deja în latină și s'a desvoltat cu deosebire în limbile romanice; s'a zis întâi d. e.: *noi înde ai noștri*, și pe urmă construcțiunea aceasta s'a transmis și la casuri ca: *noi înde noi*, *ei înde ei*, etc. (comp. construcțiunea analogă cu *de* partitiv = *ei de ei*; cf. Tiktin, s. *inde*).

Graub. (*i*)*n*, tir. *en*, friul. *in*; it. *indì*, *ne*; sard log. *nde*; fr. *en*; prov. cat. *en*, *ne*; vsp. port. *ende*.

854. **Didinde** (ar.), *didindea* (megl. Țărnareca; la Papahagi *diindea*, formă care, cum ni s'a comunicat, nu există), adv. „de l'autre côté, au delà“ < DE-DE-ÎNDE; înțelesul românesc se explică din întrebuițarea lui *inde* în opozițiune cu *hinc*: *hinc et inde* „d'un côté et de l'autre“ || comp. vven. *dende*; vfr. *dent*; sp. vport. *dende* < DEÎNDE.

855. **Decinde** (vr. Ialomîța), adv. „de l'autre côté, au delà“ (Gr. n. I, 196) || megl. *diindea* || < DE-ECCE sau ECCUM-ÎNDE || comp. alb. *k=ndejë*; friul. *kenti*; it. *quindi* (comp. *dì quindi*); fr.-prov. *çen* (Arch. gl. XII, 60); cat. *aquen*; sp. *aquende*; port. *aquem* < ECCUM-(ECCF)-ÎNDE; sard log. *inogende* < ÎN-*HOCCE-ÎNDE; sp. *allende*; port. *alem* < AD-ILLIC-ÎNDE (toate cu înțelesul „de ce côté-ci“, sau „de ce côté-lă“).

856. † **Tutinderea** (*tutindenea*, *tutinderele*, *tutindinile*), adv. „en qq lieu que ce soit, partout“ < TOT-ÎNDE † suf. adv. -re (cf. *aiurea*) || *pretutinderi(a)*, *pretutindeni(a)*, † *petutinde* (Iorga, Studii, VIII, 111), *petutinderea*, *petutindenea*, *pretutindenilea*, † *pretutindilea* (Cat. calv. 37), trans. *petunderete* (Viciu, Glos. 66) „partout“.

ÎNDEMÎNĂ, ÎNDEMÎNATEC, v. *mină*.

ÎNDEMNA, v. *mîna*.

ÎNDEPLINI, v. *plin*.

ÎNDOI, v. *doi*.

ÎNDUPLECA, v. *dupleca*.

857. ÎNDURA (*a se*), vb. „avoir pitié; se laisser vaincre, céder, consentir” — † „être insensible, impitoyable, s'endurcir” (Tiktin).

Lat. ÎNDURARE „durcir”; înțelesul vechi românesc se explică din cel latin al formei refl. se îndurare „s'endurcir” (înțeles care apare de altfel în Vulgata și la forma intransitivă); pentru a explica înțelesul de astăzi trebuie să plecăm dela expresiuni în care verbul acesta era urmat de alt verb însoțit de negațiune (comp. frasa din Biblie: *adhuc ergo tu induras ne dimittas illos?* Exod. IX, 17, ap. Rönsch, Semas. Beitr. III, 49, care poate fi redată în rominește prin: *cum te înduri încă să nu-î lași să plece?*); din înțelesul de „a-l lăsa inima să facă rău sau bine cuiva” s'a desvoltat acela de „a consimți, a avea milă de cineva” din expresiunile afirmative de azi: *mă îndur să-l ajut, mă îndur de el*.

Alb. *nduris*; rtr. *indürer*; it. *indurare*; fr. *endurer*; prov. cat. sp. port. *endurar*.

Der.: *îndurare* „action d'avoir pitié; compassion, miséricorde”; † *îndurat, îndurător* „compatissant, miséricordieux”; † *îndurătură* (Coresi, Caz. 1580, 401), † *îndurătate* (Cipariu, Princ. 216), † *îndurăminte* (Dosofoței, Ps. vers. 253) „compassion, miséricorde”.

858. INEL, sb. n. „anneau, bague” — † *îrel* (Cod. Vor.) || ir. *arel*; megl. *ninel*; ar. *nel*.

Lat. ANĒLLUS,-UM, cu trecerea normală a lui *i* aton, rezultat din *a + n*, la *i* când în silaba următoare se găsea un *e*.

Rtr. *anè*; it. *anello*; sard *aneddu*; fr. *anneau*; prov. cat. *anell*; sp. *anillo*; port. *elo*.

Der.: dim. *ineluș; ineluș* (Lex. Bud.; it. *anelluzzo*) || *inelar* „doigt annulaire” (vfr. (*doigt*) *anelier*; prov. *anelier*), zool. „gastropacha neustria” (Marian, Insect. 284) || *inelat* „annelé” (it. *anellato*; cat. *anellat*).

ÎNFĂȘA, ÎNFĂȘURA, v. *fașe*.

ÎNFIGE, v. *hidzeare*.

ÎNFRUNTA, v. *frunte*.

ÎNFULECA, v. *foale*.

859. ÎNGER, sb. m. „ange”.

Lat. ANGĒLUS,-UM.

Alb. *enğzł*; rtr. *aungel*; it. *angelo*; sard *angelu*; fr. *ange*; prov. cat. sp. *angel*; port. *anjo*.

Der.: dim. *ingeras*; *ingerel*, bot. *ingerea* „selinum carvifolia” || *ingeresc* „angélique”; *ingereste* „angéliquement”.

ÎNGHEȚA, v. *ghiață*.

860. ÎNGHIȚI, vb. „avaler, engloutir” || megl. (*a*) *ngl'itari*; ar. *ngl'iftre, angl'itari* (Dalametra).

Lat. ÎNGLUTTĪRE, Isidor IV, 9, 9; CGL. III, 605; în megl. ar. prin schimbare de conjugațiune.

Friul. *ingloti*; it. *inghiottire*; fr. *engloutir*; prov. *englotir*; cat. vsp. *englutir*.

Der.: *inghițitoare* „gosier, larynx” (comp. vit. *inghiottitoio* „gorgozzulo”); *înhgițitură* „gorgée”.

861. ÎNGÎNA, vb. „balbutier, bégayer, murmurer; contrefaire la voix, les gestes de qqn, singer, se moquer de qqn” || ar. *anginare* „appeler les chiens”.

Lat. ÎN-GANNARE; atestate numai *gannat, gannator, ingannatura*, CGL. II, 32, 576, 582, 591, și *gannire* „grognier ou gémir comme un chien qui flatte, gazouiller, murmurer, geindre, se plaindre”) [Densusianu, Hist. l. roum. I, 191]. În ce privește fonetismul, de observat că forma normală *ingan* < *inganno* s'a păstrat în ar., pe când dr. *ingîn* a fost refăcut după *ingîna* < *ingăna*. Înțelesul primitiv al acestor forme a fost „murmurer, grognier, gémir”, din acesta s'a desvoltat acela de „ricaner, imiter la voix de qqn, singer, se moquer”, înțelesuri care sînt atestate toate în mai multe glose (cf. Densusianu, l. c.) și reapar, în afară de romină, și în alte limbi romanice (cf. mai jos).

Rtr. *ingianner*; it. *ingannare*; vfr. *enjanner*; prov. *enganar*; cat. *enganyar*; sp. *engañar*; port. *enganar*, toate cu înțelesul de „tromper, séduire“, desvoltat din acela de „imiter le cri d'un animal, pour l'attirer“; în acest sens cuvîntul a fost întrebuițat de vînători pentru a atrage animalele, cum arată și termenul de pescărie nprov. *s'engaugná* „se prendre par les ouïes dans les mailles d'un filet, en parl. du poisson“; pentru semnificațiunile romînești, comp. prov. *engaunhar*, nprov. *desgaugná*, *regaugná* „contrefaire l'air du visage, singer, tourner en dérision, imiter qqn par moquerie“; vsp. astur. *regañar* „montrer les dents, ricaner“ < *IN-, *DIS-, *RE-GANNEARE || veql. *ganer*; it; *gannire*; sp. *gañir*; port. *ganir* < GANNĪRE.

Der.: *îngînător* (Marian, Vrăji 190) „qui balbutie, etc.“ (nprov. *engana-douiro*) || † *îngînăciune* (Dosoftei, V. Sf. Noemvr. 4) „action de contrefaire la voix de qqn; moquerie, grimace“ (comp. *gannitio*).

862. **ÎNGÎNĂTURĂ**, sb. f. „action de contrefaire la voix de qqn“ < ÎNGANNA-TURA, -AM, CGL. II, 576, 582, 591 (comp. nprov. *engaugnaduro*).

ÎNGÎMFA, v. *gîmfa*.

863. **ÎNGUST**, adj. „étroit“ || ir. *gust*; ar. *ngustu*.

Lat. ANGUSTUS, -A, -UM.

Alb. *ngušt*; cat. *angost*; sp. port. *angosto*.

Der.: dim. *îngusticel* || *îngustime* „étroitesse“ (alb. *nguštım*) || ar. *angusteată* (Dalametra) „étroitesse; défilé“.

864. **ÎNGUSTA**, vb. „rétrécir, resserrer“ || ar. *ngustare* || < ANGUSTARE || alb. *nguštoń*; cat. *angostar*; comp. sp. *ensangostar*.

865. **ÎNIEPTA**, vb. „lancer“.

Lat. INJECTARE.

Nprov. *enjitá*.

Cf. *Aiepta*.

866. **INIMĂ**, sb. f. „coeur; estomac, ventre“ — † *inemă*, *inemă* || ir. *îirime*; megl. ar. *inimă*.

Lat. ANĪMA, -AM; forma normală mai veche *inemă* a devenit *inimă* sub

influența derivatului *inimos*; forma dialectală *irmă* se explică din **inmă* cu sincopa lui *i* și trecerea lui *-nm-* la *-rm-* (cf. *Mormînt*); pentru înțelesul al doilea, comp. fr. *coeur*, cum și bulg. срѣдце „coeur, ventre“.

Rtr. *orma*; it. *anima* (mil. nap. *arma*); fr. *âme*, vfr. *arme*; prov. cat. *alma*, *arma*; sp. port. *alma*.

Der.: dim. *inimioară*, ar. *ințoară*; *inimuță*; *inimucă*; băn. *inimușcă* „broche de fer qui traverse l'époulin de la navette, fuserole“ || ar. *inimarcu* (Dalametra) „courageux, intrépide“.

867. **INIMOS**, adj. „qui a du coeur, qui prend tout à coeur, vif, courageux“ || ar. *inimos* „courageux, intrépide“ || < ANĪMOȘUS, -A, -UM, devenit **inemos* și *inemos*, *inimos* prin trecerea lui *i* aton la *i* cînd în silaba următoare se găsea *e* (cf. *inel*) || it. *animoso* || *inimoșie* (Polizu; Ispirescu, Pov. unch. 161) „zèle“ || ar. *inimusiri* „encourager“.

ÎNJUNGHIA, v. *junghi*.

868. **ÎNJURA**, vb. „injurier, insulter, dire de gros mots“ || megl. *anjurari*; ar. *ngiurare*.

Lat. ÎNJURIARE.

Der.: *înjurător* „injurieux, insultant“; *înjurătură*, ar. *ngiuritură* „injure, insulte, gros mot“.

ÎNNECA, v. *neca*.

ÎNNOTA, v. *nuta*.

869. **ÎNS**, **ÎNSĂ**, pron. pers. „il (lui), elle“, păstrat azi, articulat *însul*, *însa*, numai în legătură sintactică cu prep. *într'*, *dintr'*, *printr'*, pe cînd în vechia romînească era des întrebuițat și apărea în legătură cu prep. *cu* sub forma *cunînsul*, *cununsul*, *cunusul* — † „lui-même, elle-même“ || ir. *ăns*, *ănsę*; megl. *qns*, *qnsă*; ar. *nis*, *năs*, *năsă*.

Lat. ÎPSUS, -A, -UM (= clas. ÎPSE, -A, -UM; Densusianu, Hist. l. roum. I, 144); intercalarea lui *-n-* se explică prin propagarea lui *-n-* din legături sintactice în care ipse era precedat de cuvinte care cuprindeau un *-n-*: in ipso; **cun ipso* > **in ăsu*, **cun ăsu* > **in ănsu*, **cun ănsu* (comp.

formele de mai sus *cunînsul*, etc.); forma ar. *năsu* a rezultat din despărțirea construcției *cunăsu* în *cu năsu*. Cît despre alte forme romanice în care apare *n* (sard camp. *insoru*, vsass. *nensiun* < ne ipse unus), ele se explică probabil în același chip, fără ca să fie nevoie de a recurge în acest caz la explicațiunea lui Ascoli, Arch. glott. III, 445.

Rtr. *svess*, *svessa*; it. *esso*, *essa*; sard. (*i*)*su*, (*i*)*sa*; vfr. *es*, *esse*; prov. *eis*, *eisa*; sp. *ese*, *esa*; vport. *eiso*, *eisa*; parte din aceste forme sînt rezultate din ÎSSE, care apare alături de ÎPSE.

Der.: *însuși*, *însăși*; *însuși*, *însăși*; *însuși*, *însăși*; *înșine*, *însene*; *înșivă*, *însevă*; *înșiși*, *înșeși* „moi-même, toi-même, lui-même“, etc.; din *însuși* s'a derivat *a-și însuși* „s'approprier, s'arroger“, *însușire* „action de s'approprier, etc.; qualité“; *îns* „personne, individu“ (mai întrebuintat pl. *înși*)|| *însă* „mais, cependant, toutefois“ (pentru trecerea dela funcțiunea de pronume la cea de conjuncție, comp. germ. *allein*: cf. Meyer-Lübke, Rom. Gramm. III, § 551)|| *dînsul*, *dînsa* „il (lui), elle“, † *dîns*, forma rezultată normal din *de+îns>dens*, pe cînd *dînsul* a fost refăcut mai tîrziu după *însul*; ir. *dins*; ar. *dis* || it. *de* || † *dînsuși* (Gaster, I, 171) „lui-même“ || † *adîns* pe lîngă pron. pers. „(moi)-même, (toi)-même“, desvoltat din construcțiunea veche de dativ cu prep. *a*: *a dîns lui*; din forma aceasta pronominală a rezultat *înadîns*, *din adîns*, *cu de-adînsul*, † *cu de-adîns*, † *în de-adîns* „exprès, à dessein, expressément“, *cu tot dinadînsul* „à tout prix, tout de bon“.

ÎNȘELA, v. *șea*.

ÎNSPĂIMÎNTA, v. *spăimînta*.

870. ÎNSURA¹, vb. „marier“ (un garçon)|| ir. *ânsură* „marier (un garçon ou une fille); megl. (*a*)*nsurari*; ar. *nsurare* „marier (un garçon ou une fille)“.

Lat. *INUXORARE, atestat u x o r a t u s. Abruzz. *nzurar*, Campobasso *nzurá*, Cerignola *nzouré*, nap. Arpino *nzurá*, Bari *nzerá*, Brindisi *inzurá*, tarent. *nzurare*, Otranto *nsurá*.

Der.: *însurățel* „jeune marié“; *insu-*

rătoare, *însurătură* (Polizu; Marian-Nunta 6) și *însurăciune* (Tiktin; Gaster; Iorga, Studii, VI, 254; Doc. Callimachi II, 111) „mariage“ || *dessura* „démarié“ || megl. *prinsurari* „remarier“.

871. ÎNSURA², vb. „remonter des botes“ (Tiktin).

Lat. *INSOLARE < SOLA (pl. lui SOLUM care în lat. vulg. promise înțelesul de „semelle“, cum arată numeroase forme romanice).

Rtr. *insuler*; sard *insolare*.

872. ÎNTĂRÎTA (*întărta*), vb. „exciter; irriter, mettre en colère“ — † *întărta* (An. Car.), † *interita* (Ps. Sch. IX, 25: XXXIV, 16; XLIII, 14; LXVII, 40. 58, etc).

Lat. *INTERRĪTARE, a cărui existență în latina vulgară poate fi admisă alături de iritare, proritare, cu înțelesul de „provoquer, exciter, rendre furieux“ pe care-l găsim și în celelalte forme romanice; probabil această formă se ascunde în glosa *laccessunt* „interitant“, CGL. IV. 105; ca formațiune, comp. *inter* a estuare, *interturbare*). Etimologia *interritare* < *terrĭtare* „effrayer“ (Schuchardt, Zs. rom. Ph. XXIII, 419; XXIV, 418; Meyer-Lübke. Einf. 102) nu poate fi admisă din cauza înțelesului prea depărtat, precum și din cauza prezenței lui -ĭ-, forma rom. etc. presupunînd ĭ.

Dissentis *endridá* (Rom. Forsch. XI. 538); nap. *nderretá*; vfr. *entariet*, *tariet*, lor. *terié*; nprov. *tarridá* (acestea trei din urmă cu suprimarea primei silabe, cuvîntul fiind considerat compus cu *en-*).

Der.: *întărîtător* „qui excite, etc.“; *întărîtătură* (Cantemir, Div. 215; An. Car.; Lex. Bud.) „action d'exciter, etc.“.

873. ÎNȚELEGE, vb. „comprendre“: *a se* ~ „s'entendre“ — † „apprendre une nouvelle, etc., être averti“ — vr. băn. pf. *înțeleș* || ir. *ănțeleže*; megl. *anfileziri*; ar. *nfileadzire*.

Lat. INTĒLLĪGĒRE - LEXĪ - LECTUM; pentru a explica fonetismul formei românești, în special trecerea lui -t- la -f-, trebuie să plecăm dela forma

accentuată la ind. pres. pers. 1 sg. pe antepenultimă: întélligo.

Alb. *digoñ* „høre, gehorche“; rtr. *incler*.

Der.: *înțelegere* „action de comprendre, de s'entendre, compréhension, entente, accord; † signification“ (Tiktin); *înțelegător* „qui comprend; raisonnable, judicieux“; † *înțelegătură* (Coresi, Caz. 1564, 377, 495; 1580, 72, 103, 380) „entendement, compréhension“, † *înțelesătură* „entendement“ (Gaster; An. Car.); „sens, signification“ (Paliia, Gen. XL, 12, 18); *înțeles* „sens, signification; † compréhension“ (Tiktin); *pe înțeles* „d'une manière intelligible, clairement“.

874. **ÎNȚEPT**, adj. „sage, prudent“ < ÎNȚELLECTUS, -A, -UM, influențat în fonetism de *înțeleg* || *înțepțesc* (Cantemir, Ist. ier. 159) „sage“; *înțepțește* „sagement, raisonnablement“ || † *înțepție* (Tiktin) „sagesse, prudence“ || *înțepți* „rendre sage, assagir“.

875. **ÎNȚEPCIANE**, sb. f. „sagesse, prudence“ < ÎNȚELLECTIO, -ONEM.

ÎNȚÎI, v. *între*².

876. **ÎNȚÎNA** (*înțina*), vb. „placer une chose de telle manière qu'elle tienne à peine, qu'elle chancelle, qu'elle tremble; spéc. couper un arbre et le laisser légèrement attaché au tronc“ || ar. *nfinare* „être légèrement atteint d'une maladie“.

Lat. IN-TĒNUARE [Densusianu].

Der.: *înținat* „provocant, agressiv, revêche“ || *ațina* (Barcianu; Hasdeu. 2087; comp. vfr. *atenvir* < *tenve* < TEN-UIS) || impr.: rut. инцинатни „äusserst scharf, bissig“.

ÎNȚINDE, v. *tinde*.

ÎNȚINGE, v. *tinge*.

ÎNȚOARCE, v. *toarce*.

ÎNȚORTOCHIA, v. *toarce*.

877. **INTRA** (*întra*), vb. „entrer, rentrer, pénétrer“ || ir. *intra*; megl. *antrari*; ar. *ntrare*.

Lat. INTRARE.

Rtr. *entrer*; it. sard *intrare*; fr. *entrer*; prov. cat. sp. port. *entrar*.

Der.: *intrare* „action d'entrer“, *entrée*; *intrat*, ar. *intrată* „entrée“; † *intrător* (Iorga, Studii, IV, 48) „qui entre, etc.“

878. **ÎNTRE**¹, prep. „entre, parmi“ — vr. dial. *intra* || ir. *ăntre*; megl. *antru*; ar. *ntră*.

Lat. ÎNTER; pentru fonetism, cf. *În*; forma megl. e rezultată din confuziunea cu *antru*.

Alb. *ndær*; sard *intre*; fr. prov. cat. sp. port. *entre*.

879. **Dintre**, prep. „de, d'entre“ < DE-ÎNTER (cf. Densusianu, Hist. l. roum. I, 172).

880. **Printre**, prep. „parmi, à travers“ || ir. *printre*; ar. *printra* || < PER ÎNTER.

881. **ÎNTRE**² (vr. dial.), prep. „devant“ (Gr. n. I, 9) || ir. *ăntru*; megl. *antru*; ar. *ntră*.

Lat. ANTE, devenit *înte* și pe urmă *intre*, prin confundarea amînduror prepozițiilor (confuziunea aceasta s'a produs și în vport. *antre*; cf. Rev. lusitana, VIII, 69, 97).

Vit. *anti*; sp. *antes*; port. *ante*.

882. † **Ainte**, adv. „avant, devant, aupaavant“ < ABANTE (cf. Densusianu, Hist. l. roum. I, 172; Thes.); trecerea lui *t* la *i* (**ainte* > *ainte*) se explică prin pozițiunea atonă pe care o avea în frază în unele cazuri (cf. *Inel*) || rtr. *avaunt*; it. *avanti*; fr. *avant*; prov. cat. *avant* || vr. Munții Suc. bucov. trans. *mainte* (Marian, Desc. 30; Nunta 346; WgJb. IV, 329; Viciu, Glos. 58; Voronca, Dat. Cred. 1025; Sez. I, 167), *amainte* (Frîncu-Candrea, Munții apus. 97), ir. *mănțe* < *mai ainte* „aupaavant, autrefois, plutôt“ || megl. *mōnca* „aupaavant, autrefois“.

883. **Înainte**, adv. „avant, devant, aupaavant“ || ir. *ănrentē*; megl. *nainti*; ar. *nainte* || < IN ABANTE (comp. *inante*, Densusianu, Hist. l. roum. I, 172) || it. *inavanti*; vfr. *enavant*; comp. it. *innanii*; sard *innantis*; prov. cat. *enant*; sp. *enantes*) || *inaintaș* „celui qui va devant“ || *inainta* „avancer“ (comp. prov. *enavantir*, *enantar*) || *dinainte*, ir. *dirante*, ar. *dinainte* „devant“; *din-*

ainfi, pl. „devant d'un habit“ (comp. prov. cat. *denant*; sp. *denantes*).

884. **Adinte** (Oșani), *adintea* (Sălașiu; Gutinul n-rul 7), adv. „dernière-ment, depuis peu“ <AD-DE-ANTE.

885. **Întii**, adj. „premier“ || ar *ntînu* || < *ANTANEUS, -A, -UM; cf. Densusianu, Rom. XXX, 113 || *întii*, adv. „d'abord“; † *întii*, sb. (Ureche, Letop. I, 129) „commencement“ || *întiiși* (*dată*) „la première fois“ || *întiitate* „priorité“.

ÎNTREBA, v. *rușă*.

886. **ÎNTREG**, adj. „entier, complet, intact“ || ir. *ântreg*; megl. *antreg*; ar. *ntreg*.

Lat. ÎNTEGER, -GRA, -GRUM, cu meta-tesa timpurie a lui R, cum arată și alte forme romanice și nealterarea lui T în ț dinaintea lui Î.

Vegl. *intrik*; rtr. *inter* (Erto *intriak*); Rovigno *intrego*; it. *intero* (ven. *intrego*, lomb. *intreg*, piem. *antreg*, emil. *intrego*, gen. *entrego*); sard log. *intreu*; fr. prov. *entier*; cat. *enter*; sp. *intero* (vsp. *entrego*); port. *enteiro*.

Der.: dim. *întreguș*; *întreguleș* || (*pe*) *de-a 'ntregul*, *pe de 'ntreg*, † *pe 'ntreg* (Tiktin) „tout entier; entièrement“ || *întregime*, † *întregătate* (Cipariu, Princ. 217), † *întregăciune* (ibid. 221), † *întregiune* (Cantemir, Ist. ier. 225; Hron.) „plénitude“ || † *întregăciune*, † *întregie* (Tiktin) „partie entière, partie saine“ || *întregi* „compléter, finir, achever“.

ÎNTREMA, v. *tramă*.

887. **ÎNTRU**, prep. „en, dans“ — † „pour, afin que“ || ir. *ântru*; megl. *antru*: ar. *t(r)u* „en, dans“, *tră* și *t(r)i* „pour, afin que“.

Lat. ÎNTRU, devenit prep. (cf. Mulom. Chir. II, 16).

It. prov. cat. vsp. *entro*.

888. **Dintru**, prep. „de“ || megl. *dintru* „pour, à cause de“; ar. *di(r)u*, *dit* „de“, *ditră* „pour, à cause de“ || < DE-ÎNTRU (cf. Densusianu, Hist. I. roum, I, 172) || it. *dentro*; prov. cat. *dintre*; sp. port. *dentro*.

889. † **Printru**, prep. „par“ || ir. *pintru*; ar. *pitru*, *prît*, *pît* || < PERÎNTRU.

890. **Pentru**, prep. „pour, à cause

de“ — băn. *prănt(r)u*, *prentu*, *dintru*, *pîntru*, † *prentu*, † *printru* < PER SAU PRO ÎNTRU.

891. **Lăuntru**, adv. † „dedans“, † sb. n. „intérieur“; azi întrebuițat în legătură cu prep. *în*, *din* < ÎLLAC ÎNTRU, devenit **lăintru* (*lintru*, Lex. Mard.); alături de această formă a existat *înuntru* (*inontru*), rezultat din vsl. вѣнѣтъ; sub influența acestuia, *lăintru* a devenit *lăuntru*; de altă parte, din *înuntru* + *lăuntru* a rezultat *înăuntru*, ir. *ănuntru*, megl. *annuntru*, ar. *năuntru* || it. *laentro*; prov. *laintre*.

892. **ÎNTUNECA**, vb. „rendre sombre, assombrir“ — † *untureca* (Ps. Sch. LXVIII, 24); *untunecat* (Coresi, Prax. Ep. Iuda, I, 13) || megl. *antunicari*; ar. *ntunicare*.

Lat. ÎN-TUNICARE „vêtir d'une tunique“ [Byhan, WgJb. III, 25]; înțelesul rominesc se explică din acela de „couvrir (avec une tunique“) care luat în accepțiune mai largă s'a putut aplica vorbindu-se de întunecarea, înnorarea cerului. Evoluțiunea această semantică apare și în sic. *ammanturisi* „sopracaricarsi di vesti, annebiarsi, annuolarsi“, it. *appannare* „mit einem Tuch (panno) bedecken, trübe machen (die Augen), verdunkeln (den Geist)“, precum și în bulg. облачям „habiller, vêtir, revêtir, couvrir“, облак „nuage“, sîrb. *oblačiti se* „s'habiller, se couvrir de nuages“, *oblak* „nuage“, *oblaka* „habit“; comp. și nprov. *barbachino*, *taragnino* „toile d'araignée, nuage léger, brouillard“.

Vit. *intonicare*, it. *intonacare*.

Der.: *întunecat*, ar. *ntunicat* „assombri, sombre, foncé“; *întunecător* „qui assombrit, qui obscurcit“ || *întunecos*, ar. *ntunicos* „sombre, obscur“ || *întunecime*, † *în:unecăciune* (Dosoței, Ps. vers. 225; Cipariu, Princ. 221) „obscurité, ténèbres“.

839. **ÎNTUNEREC**, sb. n. „obscurité, ténèbres“ — † *untunerec* || megl. *antuneric*; ar. *ntunearic* || < TĒNĒBRĪCUS + ÎN- din vb. *întunereca* a cărui influență se vede și în fonetism || comp. prov. *entenerc* || † *întunerecime* „obscurité, ténèbres“ (Ivireanul, Didahii 17: Po-

lizu; Zanne, Prov. IX, 157) || † *întunerecos* (Polizu) „sombre, obscur“.

894. **Întunereca** (vr. trans.), vb. „rendre sombre, assombrir“ (Ps. Sch. CIV, 28; Coresi, Ps. LXVIII, 24; Tetrav. Mat. XVI, 3; Reteganul, Pov. ard. II, 15); † *întunereca* (Ps. Sch. LXVIII, 24) || megl. *antuniricari*; ar. *ntuniricare*, *nturicare* || < ÎNTENEBRICARE; normal ar fi trebuit să avem **întinereca*, dar -u- pentru -i- se explică prin influența lui *întuneca*, amîndouă formele avînd același înțeles || sard log. *interiginare*.

895. **ÎNVĂȚA**, vb. „habituier, enseigner, apprendre, s'instruire“ — † „ordonner, commander“ || ir. *ânmețã*; megl. *anvițari*; ar. *nvițare*.

Lat. *în-vitiare* „gâter, corrompre“; la început cuvîntul a fost întrebuițat cu înțelesul de „faire qqn prendre de mauvaises habitudes“, mai tirziu nuanța pejorativă a dispărut și semnificațiunea a evoluat spre noțiunea generală de „habituier qqn à > apprendre qqch. à qqn“.

Alb. *mësçnî* „lehre, rate, tadle, lerne“; vit. *înevzare*, nap *ammezzare*, cal. *mbizzare*, sic. (*a*)*mmizari*; sard log. *imbizzare*; vfr. *envoisier*; prov. cat. sp. vport. *envezar* || it. *avvezzare*; prov. *avezar*; cat. *avesar*; sp. port. *avezar* < AD-VITIARE || veql. *isur*; Valle *vezá*, Fasana, Pola *vesá*; prov. vsp. port. *vezar* < VITIARE.

Der.: *învățat*, ar. *nvițat* „instruit, savant“, dim. *învățăcel* „élève, disciple“; *învățător*, *învățătoare* „maître, maîtresse d'école“; *învățătură*, megl. *anvițătură*, ar. *nvițitură* „action d'enseigner, etc., enseignement; instruction, érudition; leçon, conseil; † ordre, commandement, mission“ (Tiktin) (vfr. *envoiseüre*; prov. *envezadura*; comp. it. *avvezatura*; sp. *avezadura*; nprov. *vesiaduro*); *învăț*, ar. *nveț* „habitude, leçon“ || *învățămînt* „enseignement; leçon“ (după fr. *enseignement*) || *neînvățăcel* (Corcea, Bal. 54) „inexpérimenté“ || *desvăța*, ir. *resmețã* (prin înlocuirea lui *des-* cu *res-*, ca și în alte cazuri), ar. *disvițare* „deshabituier, désapprendre“ (vit. *disvezzare*, mant. *dasvesar*; prov. *desvezar*; cat. *desvesar*; vsp. *desvezar*; comp. it. *disavvezzare*; nprov. *desavesá*; vsp. port.

desavezar); *desvăț*, ar. *disveț* „le fait de déshabituier, de désapprendre“ (vit. *disvezzo*; comp. port. *desavezo*).

896. **ÎNVEȘTI** (*înevște*), vb. vr. bucov. Maramureș „vêtir“ (Tiktin; Ps. Sch., Coresi, Ps. XXXIV, 13, 26; LXX, 13; XCII, 1; CVIII, 29; CXXXI, 9, 16, 18; Dosoftei, Ps. vers. 208, 216, 320, etc.; V. Sf. 25 Noemvr.; Marian, Sărb. I, 20; Țiplea, P. pop. 111) || ir. *ânmești*; megl. *anveștiri*; ar. *nveăștire*, *nvișteare*.

Lat. ÎNVESTIRE; trecerea dela conj. a IV-a la a III-a e datorită analogiei pers. a 2-a și a 3-a sg. ind. pres. *înevști*, *înevște*, care prezentau asemănare cu forme ca *crești*, *crește*; după acestea s'a refăcut și pers. I-ii sg. a ind. pr. *învăsc* și perf. part. *învăscui*, *învăscut*.

Friul. *invistî*; sic. *mmestiri* || alb. *veș*; rtr. *vestir*; it. *vestire*; fr. *vêtir*; prov. cat. sp. port. *vestir* < VESTIRE.

Der.: ar. *nvescu* (Dalametra) „bure“.

897. † **Dezvești** (*dezvește*), vb. „deshabiller“ (Tiktin) || ar. *disveăștire*, *disvișteare* || < DIS-VESTIRE || alb. *zveș*; fr. *dévêtir*; prov. port. *desvestir*.

ÎNVIŢE, v. *vince*.

898. **ÎNVITA** (vr.) „pousser à, inciter, engager à“ (Tiktin; Coresi, Caz. 1564, 398; Dosoftei, Ps. vers. 47, 115, 243, 318; V. Sf. 17, 20 Martie, 6 Apr., 26 Oct., 9 Noemvr. etc.; An. Car.; Lex. Bud.); mold. *înjita* (Şez. III, 17).

Lat. ÎNVITARE.

Alb. *ftoñ*; rtr. *envider* „reizen, (an-)zünden“; it. *invitare*; sard camp. *imbidai*; vfr. *envier*; prov. cat. sp. port. *envidar*.

Der.: † *învitătură* (Lex. Bud.) „action de pousser à, etc“

ÎNVOLT, v. *holba*.

899. **IȚE**, sb. f. pl. „fils de la trame, trame“ || megl. ar. *lițã*.

Lat. LĪCIA, pl. lui LĪCIUM.

It. *liccia*; fr. *lice*; prov. *lissa* || sprsl. *leč*, friul. *lizz*; it. *liccio*; sard log. *littos*; sp. *lizo* < LĪCIUM.

Der.: Bihor *ițar* (Rev. cr.-lit. IV, 144; Conv. lit. XX, 1012) „lisseron, tringle de bois qui supporte les lisses“; *ițari* „pantalon très étroit de

laine blanche que portent les paysans"; dim. *ițărăși*.

900. I(U)O (vr.), adv. „où“ — trans. *iu(ă)* (WgJb. VI, 77; XII, 107; Daul, Colinde 22) || ir. *iube*; ar. *iu*.

Lat. UBĪ, cu trecerea lui -ī la ĭ > E în pozițiune atonă în frasă; normal ar fi trebuit să avem *uo* (<*uṽă < uṽe); prepunerea lui *i* este datorită ori legăturii sintactice *de+*uo* > **dīuo* (comp. ar. *dīu*) și despărțit în *d'īuo*, ori vechii legături sintactice *hic ubi* (comp. sard log. *igue*).

It. *ove*; sard log. *ue*; fr. *où*; prov. vsp. *o* || comp. rtr. *inua*; sard log. *inue* < ĭN UBĪ.

Der.: ar. *īuva* „quelque part“ || ar. *īufidó, īufiși* „où que ce soit, partout“ || megl. *īovir* „où, de quel côté“.

901 **Arcó** (ar.), adv. „là“ < ALĪCUBĪ [Candrea] || friul. *algó* „qualche luogo“; comp. port. *algures*; tir. *invalgó*.

902. **Încotro**, adv. „où, de quel côté“ — dial. *incătro, încătrău*; † *incătruo* || ir. *ăncotro* || < ĭN-CONTRA-UBĪ (comp. în contra Mulom. Chir. I, 26; II, 24), devenit **incătruă* (cf. *către*), *incătro* și, prin asimilarea lui *ă* cu *o*, *încotro* || ori *încotro* „de quelque côté que“ || *încotrova* „quelque part“ || *dincotro* „d'où, de quel côté“.